

Muhakemat'ta insanın sosyolojik gelişimi ile kainat arasında nasıl bir bağlantı kurulmuş? Sosyolojik ve maddi yönden gelişmemiş insanların terakkisi hususunun Muhakemat'taki insan kainat benzerliği ile alakası var mıdır?

Allah Kainat'a tekamül kanununu koymuş ve kainat içinde her şeye bir kemal noktası tayin edip, hepsini o noktaya doğru sevk ve terbiye ediyor. İnsan, fitrat ve mahiyet olarak diğer mahlukattan daha cami ve külli bir varlık olmasından, tekamül ve terakki en ziyade insanda tezahür ediyor.

Kainat ile insan arasında şöyle bir ilişki vardır. Kainat, Allah'ın isim ve sıfatlarına büyük ve cami bir ayna, insan ise aynı mananın küçültülmüş bir modeli hükmündedir. **Yani, kainat küçülse insan olur; insan büyüse kainat olur.** Kainat, büyük yazıların kitabı; insan ise aynı mananın küçük yazılar ile ifade edilmiş biçimidir.

İnsan, ferdi olarak böyle geniş ve külli bir fitrat ve mahiyete sahip olunca, insanın oluşturduğu sosyal ve toplumsal hayatta, ona orantılı olarak külli ve geniş oluyor. Aynı zamanda insanın oluşturduğu sosyal hayat da tekemmül ve terakki sahibidir. Sürekli inkişaf eder. Diğer türlerin de kendine has basit ve ilkel bir sosyallik yönü vardır. Ama tekemmül ve terakkisi yoktur. Mesela, karınca türünün basit ve ilkel bir sosyallığı vardır. Ama insanlık türü gibi ucu açık bir gelişimi yoktur. Bundan bin yıl önceki karıncanın sosyallığı ile, şimdiki arasında fark yoktur. Ama insanların sosyal yapısı ve gelişimi çok farklılık arz eder. İnsana Allah, nasıl nihayetsiz kabiliyet ve duygular takmış ise, aynı şekilde insanın oluşturduğu toplumsal hayat da ona bağlı olarak bir inkişaf ve terakki kabiliyetine sahiptir.

Üstad, [Muhakemat](#)'ta; maddi ilimler ile manevi ilimlerin tekamül seyrinin farklı olduğunu söyler. Maddi ilimler ve buna bağlı sosyal gelişim, zaman ve müddet ister ve telahuk-u efkar, yani ortak akıl ile tekemmül eder. Ama manevi ilimler ise, defî ve ani olarak tekemmül ederler. Burada kollektif aklın bir faydası ve tesiri yoktur. Bir ile bin aynı hükmündedir. Ama maddi ilimlerde ne kadar akıl yardım ederse, o kadar iyi olur. Ağır bir taşın kaldırılması gibi.

Manevi ilimler ise; dar bir delikten geçmek, ya da hendekten atlamak gibidir. Burada yardım söz konusu değildir. Bu sırdan dolayı, İbn-i Sina'nın o şartlarda bildiği tıbbi malumatı, şimdi sıradan bir insan da biliyor. Basit bir pratisyen hekim, tıbbın babası denilen İbn-i Sina'dan daha üstün olabiliyor. Buradan da maddi açıdan, her alanda bir tekamülün olduğunu görüyoruz. Yoksa, İbn-i Sina gibi bir dahinin derecesine yetişmek mümkün değildir. İbn-i Sina o zamanın çocuğu olduğu için,

geri kalmış. Bu zamandaki hekim de bu zamanın çocuğu olduğu için, ileride duruyor. Yoksa, şahsi kabiliyet noktasından bu zamanın bütün hekimleri toplansa, ona yetişemez. **Bu da insanların maddi ilimleri ve sosyal yapılarının bir tekamül içinde olduğunun en büyük delilidir.**